

Д. В. ТИМОШЕНКО,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті проводиться теоретичне дослідження причинно-наслідкового зв'язку в трудовому праві. Автор наводить свою класифікацію причинно-наслідкового зв'язку, що відповідає сутності трудового права. Зосереджується увага на філософському і правовому аналізі поняття «причинно-наслідковий зв'язок».

Ключові слова: причинно-наслідковий зв'язок, причинність, класифікація, причина, наслідок, трудове право.

Постановка проблеми. Численні норми законодавства України про працю передбачають врахування причинно-наслідкового зв'язку між відповідними юридичними фактами та наслідками. Від встановлення наявності або відсутності причинно-наслідкового зв'язку залежить виникнення, зміна чи припинення суспільних відносин у сфері праці. Ці відносини своєю різноманітністю, що характеризує предмет трудового права України, зумовлює широкий спектр різновидів причинно-наслідкового зв'язку. Тому є доцільним класифікувати причинно-наслідковий зв'язок, що має місце в трудовому праві України.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу філософської та юридичної літератури ми пропонуємо таку класифікацію причинно-наслідкового зв'язку в трудовому праві.

За віддаленістю причини і наслідку як ланок у ланцюзі причинності причинно-наслідковий зв'язок поділяється на прямий (безпосередній) і опосередкований (непрямий). Відповідно прямим вважається такий причинно-наслідковий зв'язок, де причина і наслідок безпосередньо межують як ланки причинності. Тобто між ними відсутні ще якісь додаткові будь-які юридичні факти. Про таку причину можна сказати, що вона прямо (безпосередньо) без будь-якого «посередництва» спричинює наслідок. При прямому (безпосередньому) причинно-наслідковому зв'язку найчастіше причина збігається у часі або ж період спричинення між причиною і наслідком є незначним. При такому причинно-наслідковому зв'язку причина породжує наслідок з неминучістю.

Проте В. М. Кудрявцев зазначає, що прямий причинно-наслідковий зв'язок може складатися і з декількох ланок [1, с. 213], з чим ми не можемо погодитися, оскільки це суперечить суті «прямоти» при-

чини і наслідку. Вчений наводить приклад: «Так, при пострілі у людину відбуваються ряд процесів, котрі закінчуються смертю. Цей зв'язок ми також можемо назвати прямим причинно-наслідковим зв'язком, оскільки кожна його наступна ланка безпосередньо витікає з попередньої, була нею обумовлена і приведена в дію» [1, с. 213]. Звісно при пострілі і до настання смерті дійсно відбуваються ряд процесів. Це і натискання на курок, і механічний рух бійки, і хімічна реакція в капсулі в результаті удару бійки, і фізичне витискання кулі тиском пари, і біологічне руйнування тканин і органів людини, що і закінчується смертю. Проте нас цікавить юридичне розуміння категорії причинно-наслідкового зв'язку, тому ланками (причинами і наслідками) можуть виступати виключно юридичні факти, а не всі хімічні, фізичні, механічні, біологічні процеси. У прикладі із пострілом особа, натиснувши на курок, вчинила всі необхідні дії для того, щоб виник наслідок (смерть), оскільки після натискання на курок далі відбувалися перелічені процеси, які ні від кого не залежали. Тому тут беруться до уваги факт натискання на курок і факт смерті, між якими відсутні будь-які інші юридичні факти. І тому цей приклад ілюструє прямий причинно-наслідковий зв'язок.

Томас Гоббс писав, що безпосередній причинно-наслідковий зв'язок тоді, коли активне і пасивне тіла стикаються, «соприкасаются» [2, с. 85].

В. Б. Малінін також вказує, що безпосередній причинно-наслідковий зв'язок – завжди прямий і найближчий зв'язок [3, с. 79].

З трудового права можна навести такі приклади прямого причинно-наслідкового зв'язку. Внаслідок недодержання технічних умов працівник своїми діями зламав верстат. Внаслідок незаконного звільнення уповноваженою особою працівника поновили на

роботі, а підприємство було вимушене сплатити заробітну плату за час вимушеного прогулу.

Опосередкований причинно-наслідковий зв'язок – це такий причинно-наслідковий зв'язок, у ланцюзі спричинення якого між цікавим для нас юридичним фактом (причиною) і наслідком наявний ще один або декілька юридичних фактів. Прикладом опосередкованого причинно-наслідкового зв'язку служить випадок, коли за наявності вини і протиправної поведінки гардеробника викрадають шубу з гардеробу. Між протиправним діянням гардеробника і прямою дійсною шкодою у вигляді виплати театром вартості шуби наявний ще юридичний факт – крадіжка цієї шуби злочинцем.

Також у Кодексі законів про працю України міститься норма, яка передбачає можливість притягнення працівника до матеріальної відповідальності у разі наявності опосередкованого причинно-наслідкового зв'язку між порушенням трудового обов'язку і шкодою. Це п. 2 ст. 133 КЗпП, який передбачає матеріальну відповідальність, наприклад, за неправильну постановку обліку матеріальних і грошових цінностей. Зокрема, Б. С. Стичинський, І. В. Зуб і В. Г. Ротань наголошують, що навряд чи можна довести, що неправильна постановка обліку матеріальних і грошових цінностей знаходиться в безпосередньому зв'язку з їх недостатчею, яка виникла в результаті їх викрадення матеріально-відповідальними особами [4, с. 553]. Аналогічної думки дотримується і П. Р. Стависький, який вказує на те, що особливістю матеріальної відповідальності в трудовому праві є визнання правового значення не лише за прямим (безпосереднім) причинно-наслідковим зв'язком між порушенням обов'язку і шкодою, а й у ряді випадків за непрямим (опосередкованим) причинно-наслідковим зв'язком, якщо порушення обов'язку було передумовою заподіяння шкоди іншою особою або подією. Наприклад, матеріальна відповідальність керівних працівників підприємства за неправильну постановку обліку і зберігання матеріальних і грошових цінностей, за нежиття необхідних заходів до запобігання простоям, знищенню і зіпсуттю матеріальних чи грошових цінностей. А також підприємство несе відповідальність за каліцтво або смерть працівника не тільки у тих випадках, коли шкода спричинена безпосередньо винними діями (бездіяльністю) працівників підприємства, але і тоді, коли підприємство створило умови, передумови для виникнення шкоди, а каліцтво або смерть працівника настали в результаті дії інших осіб або стихійних сил [5, с. 82–83]. Наприклад, водій автобуса на своєму робочому місці у рейсі постраждав внаслідок поштовху через поганий стан дороги, за яку адміністра-

ція автопарку відповідальності не несе. Проте Верховний Суд СРСР притягнув до матеріальної відповідальності автопарк, оскільки працівнику не були забезпечені здорові і безпечні умови праці [6, с. 27].

Залежно від ставлення мислення до матеріального буття стосовно суті причинно-наслідкового зв'язку, тобто причинності – онтологічна категорія чи епістемологічна категорія відношення, причинно-наслідковий зв'язок поділяється на об'єктивний та суб'єктивний.

Об'єктивний причинно-наслідковий зв'язок – це такий, який є матеріальним, тобто існує сам по собі, не створений свідомістю людини, постає перед людиною як існуючий поза нею і незалежно від неї, незалежно від її мислення. Об'єктивний причинно-наслідковий зв'язок в трудовому праві існує саме між дією особи і дійсною шкодою (якщо це сфера матеріальної відповідальності) або дією фактора зовнішнього середовища і захворюванням працівника (якщо встановлюємо факт наявності причинно-наслідкового зв'язку при професійному захворюванні).

Суб'єктивний причинно-наслідковий зв'язок – це такий, який породжений свідомістю людини, перебуває виключно у її свідомості, а поза нею, в реальному світі не існує, є результатом розумової діяльності людини, розумовою конструкцією, моделлю зовнішнього світу, продуктом психічної діяльності людини. На нашу думку, такий причинно-наслідковий зв'язок наявний, коли причиною є бездіяльність суб'єкта, а також в усіх випадках, коли наслідок – не одержаний підприємством, установою, організацією дохід.

За часовою ознакою причинно-наслідковий зв'язок поділяється на тривалий і миттєвий.

Тривалий причинно-наслідковий зв'язок – такий, де причина і наслідок відділені певним часом.

Миттєвий причинно-наслідковий зв'язок – такий, де причина і наслідок стикаються, «соприкасаються».

Завжди тривалим буде будь-який опосередкований причинно-наслідковий зв'язок, оскільки між причиною і наслідком буде наявна дія ще якогось юридичного фактора. Прямий (безпосередній) причинно-наслідковий зв'язок буде або тривалим, або ж миттєвим.

Прикладом тривалого причинно-наслідкового зв'язку є випадок, коли тракторист не дотримався технологічних норм, посадив соняшник втричі глибше, а потім соняшник не зійшов, а насіння пропало. Або коли з вини посадової особи в результаті несвоєчасного розпорядження виник простій, а також в результаті цього підприємство не одержало запланований прибуток.

Миттєвий причинно-наслідковий зв'язок наявний, коли, наприклад, продавець магазину вдарила покупця товаром – вазою, в результаті чого остання розбилася.

За наявністю рушійних чинників причинно-наслідковий зв'язок поділяється на простий, складний і складений.

Простий причинно-наслідковий зв'язок – такий, у якому наслідок породжує один юридичний факт. Наприклад, газозварник на заводі під час роботи допустив брак, внаслідок чого завод був змушений провести додаткові витрати. Причиною у цьому разі є один юридичний факт – дії газозварника.

Складний причинно-наслідковий зв'язок – такий, де причинами наслідку виступають відразу декілька юридичних фактів. Тобто наслідок спричиниться лише при поєднанні відразу декількох причин. Яскравим прикладом такого виду причинно-наслідкового зв'язку є бригадна матеріальна відповідальність, де наявне спільне виконання роботи, завдяки чому унеможливується чітке розмежування причинних факторів. Тобто в таких випадках шкода як правило завдається одночасними діями (бездіяльністю) декількох працівників. Ще одним прикладом складного причинно-наслідкового зв'язку служить вплив декількох зовнішніх шкідливих факторів виробництва, що спричинили професійну хворобу працівника.

Складений причинно-наслідковий зв'язок – це такий, де причиною наслідку є обопільна сукупна бездіяльність працівників. Тобто це такий випадок, коли працівника мали обов'язок діяти, але жоден працівник не виконав його і внаслідок цієї бездіяльності роботодавець зазнав шкоди. Такий причинно-наслідковий зв'язок називається складеним тому, що виключною умовою спричинення є одночасна обопільна бездіяльність кожного працівника – причина складеться із бездіяльності кожного. І лише якби хоч один із працівників виконав би свій обов'язок, шкода не настала б, не зважаючи на бездіяльність інших працівників. Прикладом такого виду причинно-наслідкового зв'язку є бездіяльність продавців-касірів, які не простежили за кількістю товару, взятого відвідувачем в примірювальну, внаслідок чого магазин втратив одиницю товару. У цьому разі жоден із продавців-касірів не виконав свого обов'язку. Проте якби хоч один із працівників його виконав належним чином, шкода не настала б.

При наявності складного і складеного причинно-наслідкових зв'язків матеріальну відповідальність неможливо розмежувати між працівниками, оскільки тільки сукупність і обопільність їх дії чи бездіяльності утворюють причину шкідливого наслідку.

За властивістю породження (генетичною ознакою) причинно-наслідковий зв'язок поділяється на активний, пасивний і змішаний (напівактивний або напівпасивний).

Активний причинно-наслідковий зв'язок – це такий, де причиною виступає дія, тобто така причина, яка яскраво виражає свою природню ознаку – активність, а наслідком виступають будь-які зовнішні зміни (наприклад, дійсна шкода є активним наслідком). Тому такий причинно-наслідковий зв'язок виражається формулою А – А, де причина і наслідок є активними юридичними фактами.

Пасивний причинно-наслідковий зв'язок виражається формулою П – П, де і причина, і наслідок є пасивними. Тобто причина як така не володіє ознакою активності. Такою причиною в праві є бездіяльність. По суті, з філософської точки зору і природничої науки бездіяльність не може бути причиною наслідку, оскільки не володіє активністю, проте як правова категорія – бездіяльність спричинює. Таким чином, прикладом пасивного наслідку є неодержаний підприємством, установою, організацією прибуток (упущена вигода).

До прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» 13 травня 2014 р. № 1255-18 трудове право України не знало пасивного наслідку [7]. Але ч. 3 ст. 1 цього Закону доповнила ч. 4 ст. 130 КЗпП [8] і ввела нове поняття в трудове право – «неодержаний прибуток» (упущена вигода). Таким чином, з 1 червня 2014 р. до матеріальної відповідальності можна притягнути посадову особу за неодержаний підприємством, установою, організацією прибуток.

Звичайно, ті науковці, які категорично вважають, що причинно-наслідковий зв'язок – це виключно філософська категорія, не погоджуються з такою диференціацією причинно-наслідкового зв'язку, оскільки вважають, що причиною не може бути бездіяльність, у котрій відсутня ознака активності, а наслідком не може бути те, що не сталося (упущена вигода), оскільки у реальному світі об'єктивно нічого не змінилося. Зокрема, до числа таких науковців належить В. Б. Малінін, який і критикує наукову позицію В. М. Кудрявцева [9, с. 34].

Проте ми переконані, що категорія «причинно-наслідковий зв'язок» має і своє правове значення, де особливістю є якраз наявність причин у вигляді бездіяльності і наслідків у вигляді упущеної вигоди.

Змішаними причинно-наслідковими зв'язками відповідно є зв'язки «активна причина – пасивний наслідок» і «пасивна причина – активний наслідок» (А – П та П – А).

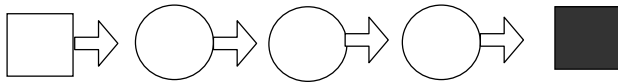
Користуючись здобутками В. А. Агіного [10, с. 89–90], наступну підставу ми назвали «залежно від механізму породження». Так, *за механізмом породження* причинно-наслідковий зв'язок поділяється на послідовний, паралельний, круговий та концентричний.

Якщо: □ – початкова причина, що дала поштовх;

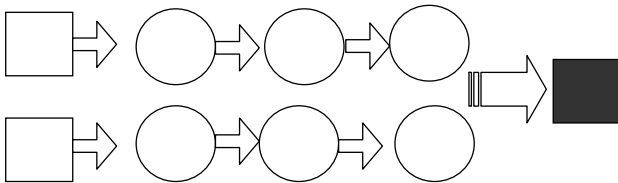
○ – остання причина, що безпосередньо спричинила наслідок;

■ – кінцевий результат, наслідок.

Послідовний причинно-наслідковий зв'язок має місце в тому випадку, коли перша причина викликає другу, друга – третю, і так далі, до кінцевої причини, яка прямо (безпосередньо) породжує наслідок.

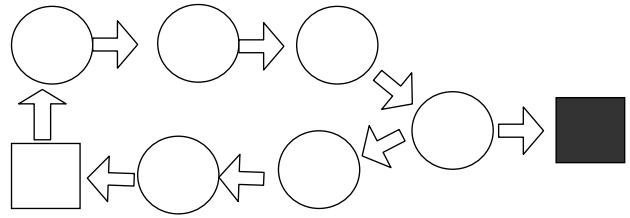

Паралельний причинно-наслідковий зв'язок має місце тоді, коли два або декілька паралельних зв'язків викликають одну загальну причину, яка прямо (безпосередньо) породжує наслідок.

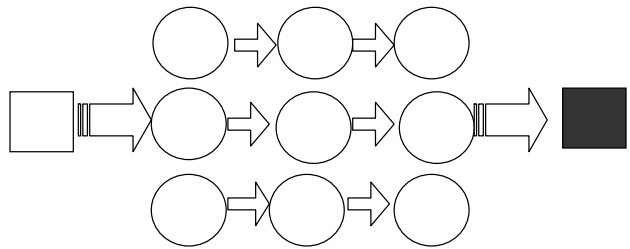

Круговий причинно-наслідковий зв'язок між причинами має місце тоді, коли перша причина ви-

кликає другу, друга – третю, і так далі, до кінцевої причини, що у свою чергу збільшує першу, перша – другу, і так інше, доти, поки одна з них не спричинить наслідок.

Концентричний причинно-наслідковий зв'язок має місце тоді, коли один фактор служить джерелом кількох причин, що, розвиваючись паралельно, викликають одну загальну причину, яка безпосередньо породжує наслідок.

Висновки. Отже, нами приведена класифікація засвідчує наявність великого розмаїття різновидів причинно-наслідкового зв'язку, який має місце відповідно до чинних норм законодавства України про працю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления : монография / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 243 с
2. Мееровский Б. В. Гоббс / Б. В. Мееровский. – М. : Мысль, 1975. – 208 с
3. Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве / В. Б. Малинин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. – 316 с.
4. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / В. Г. Ротань, І. В. Зуб, Б. С. Сличинський. – 8-ме вид., доп. і перероб. – К. : Вид-во А. С. К., 2007. – 944 с.
5. Ставиский П. Р. Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве / П. Р. Ставиский. – Киев ; Одесса : Вища шк., 1982. – 184 с.
6. Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1973. – № 5.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів [Електронний ресурс] : Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1255-18. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1255-18>.
8. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
9. Малинин В. Б. Теории причинной связи в концепции В. Н. Кудрявцева / В. Б. Малинин // Уголов. право. – 2008. – № 2. – С. 31–37.
10. Агин В. А. Основы безопасности труда в строительстве / В. А. Агин. – Л., 1978. – 147 с.

REFERENCES

1. Kudryavtsev V. N. (1960) *Ob'ektivnaya storona prestupleniya : monogr. [The objective side of the crime : monograph.]*. Moskva, Gosyurizdat, [in Russian].
2. Meerovskiy B. V. (1975) *Gobbs [Hobbes]*. Moskva. Myisl, [in Russian].
3. Malinin V. B. (2000) *Prichinnaya svyaz v ugovnom prave [Causation in criminal law]* Sankt-Peterburg: Yurid. tsentr Press [in Russian].
4. Rotan V. H., Zub I. V., Stychynskiy B. S. (2007) *Naukovo-praktychnyi komentar do zakonodavstva Ukrainy pro pratsiu [Scientific-practical commentary to the law of Ukraine on employment]*. Kyiv: Vydavnytstvo A. S. K. [in Ukrainian].
5. Stavisskiy P. R. (1982) *Problemy materialnoy otvetstvennosti v sovetskom trudovom prave [Issues of liability in Soviet labor law]* Kyiv: Odessa Vischa shk. [in Russian].
6. *Byulleten Verh Suda SSSR [Newsletter the Top Court of the USSR]*, 1973, №5 [in Russian].
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zakhystu prav investoriv: Zakon Ukrainy vid 13.05.2014 №1255-18. [On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding protection of investors' rights: Law of Ukraine of 13 may 2014 №1255-18]. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1255-18> [in Ukrainian].
8. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy vid 10. 12. 1971 №322-VIII [The code of laws on labour of Ukraine of 10. 12. 1971 №322-VIII]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08> [in Ukrainian].
9. Malinin V. B. (2008) Teorii prichinnoy svyazi v kontseptsii V. N. Kudryavtseva [Theory of causation in the concept of V. N. Kudryavtseva]. *Ugolovnoe parvo – Criminal law*, 2, 31-37 [in Ukrainian].
10. Agin V. A. (1978) *Osnovnyi bezopasnosti truda v stroitelstve [Fundamentals of safety in construction]* Lviv [in Russian].

Д. В. ТИМОШЕНКО

аспірант кафедри трудового права

Національного юридического університета імені Ярослава Мудрого

КЛАССИФИКАЦИЯ ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННОЙ СВЯЗИ В ТРУДОВОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

В статье проводится теоретическое исследование причинно-следственной связи в трудовом праве. Автор приводит свою классификацию причинно-следственной связи, которая соответствует сущности трудового права. Сосредотачивается внимание на философском и правовом анализе понятия «причинно-следственная связь».

Ключевые слова: причинно-следственная связь, причинность, классификация, причина, следствие, трудовое право.

D. V. TYMOSHENKO

PhD Candidate of the Department of Labour Law of Yaroslav Mudryi National Law University

THE CLASSIFICATION OF CAUSATION-CONSEQUENTIAL RELATION IN LABOUR LAW OF UKRAINE

Problem setting. Labour Law of Ukraine provides for consideration of causation-consequential relation. Occurrence, change or termination of public relations in the workplace depends on establishment of causation-consequential relation. This relations determine a lot of kind of causation-consequential relation. That's why it's necessary to classify of causation-consequential relation in Labour Law of Ukraine.

Analysis of recent researches and publications. The author analyzes the works of Thomas Hobbes, David Hume, Mario Bunge, Kudryavcev, Malinin, Stavisskiy, Agin and others.

Target of research. To classify of causation-consequential relation in Labour Law of Ukraine.

Article's main body. The causation-consequential relation is classified in six grounds.

Conclusions and prospects for the development. Result of the research gives the chance to suggest a classification of causation-consequential relation in Labour Law of Ukraine.

Key words: causation-consequential relation, causation, classification, cause, consequence, labour law.